

*Т. В. Савелко,
к. е. н., Академія муніципального управління*

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено регулювання та нагляд, що базуються на кількісних вимогах та ґрунтуються на об'єктивних оцінках діяльності банківських установ. Запропоновано концептуальний підхід до організації системи регулювання банківської діяльності.

Adjusting and supervision is explored, that are based on the quantitative requirements, and is based on objective estimations of activity of bank institutions. Offered conceptual approach to organization of the system of adjusting of bank activity.

Ключові слова: моніторинг, надійність банку, рейтингова система, система регулювання, фінансовий ризик.

ВСТУП

На сучасному етапі в розвинутих країнах спеціалісти працюють над створенням комплексного моніторингу фінансової системи. Його основою є система пруденційного нагляду за банківським сектором та фінансовими ризиками. Тому відповідальність за проведення аналізу стану фінансових установ найчастіше покладається на центральний банк. У тематичних публікаціях, які висвітлюють питання аналізу поточного стану фінансової системи і його прогнозування, наголошується, що система оцінки та аналізу стану банківської системи є частиною політики центрального банку, спрямованої на підвищення відкритості та прозорості фінансової та банківської систем, інформування учасників ринку щодо можливості впливу потенційних ризиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемі державного регулювання банківської системи присвячено багато ґрунтовних фахових видань, орієнтованих на застосування монетарних інструментів. Теоретичну основу дослідження склали праці К. Вікселя, К. Ерроу, Дж. Кейнса, М. Туган-Барановського, А. Маршала, Дж. Міля, Ф. Мишкіна, І. Фішера, М. Фрідмана. Дослідження питань регулювання банківської системи відображено у працях А. Бриштельова, Д. Гвішиані, С. Дробишевського, Г. Журавльової, Є. Жукова, Л. Красавіної, О. Лаврушина, А. Лобанова, Б. Львіна, А. Молчанова, О. Разумовського, В. Тарасова, В. Усоскіна та інших.

Проблемам регулювання банківської системи України в умовах перехідної економіки присвячені праці Г. Башнянина, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюбюка, М. Козоріз, О. Копилюк, О. Кириченко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смовженко, М. Суржинського, С. Реверчука, С. Хорунжого, Т. Черничко, В. Ющенко та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— дослідити регулювання та нагляд, що базуються на кількісних вимогах та ґрунтуються на об'єктивних оцінках діяльності банківських установ;

— запропонувати концептуальний підхід до організації системи регулювання банківської діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Останнім часом все більше уваги приділяється завчасній діагностиці банківських ризиків, коли проблеми розглядаються на початковій стадії, що дозволяє попередити розвиток кризи. Однак, незважаючи на загальні тенденції, правила банківського регулювання та нагляду у різних країнах різні, що залежить від історичного розвитку, побудови та відкритості фінансової системи, кількості, розміру, концентрації кредитних установ, достатності технологічних та кадрових ресурсів регулювання та нагляду.

Відмінності між системами зумовлені історичними та економічними особливостями країн, що відображаються у:

- глибині та частоті інспекцій;
- характері звітності;
- доступності інформації;
- аналізі інформації попередніх періодів (криз та банкрутств);
- рівні технічного забезпечення;
- грошових та кадрових ресурсах.

У деяких країнах для оцінки ризиків та діагностики використовується декілька систем. Одні з них виявляють вже існуючі проблеми, інші — дозволяють виявити та оцінити потенційне погіршення в майбутньому на основі поточних ризиків. Однак, в цілому, ці системи спрямовані на вирішення ряду головних завдань:

- систематична формалізована оцінка банківських установ в рамках інспектування та дистанційного моніторингу;
- ідентифікація банків та напрямів діяльності в середині банку, де можуть виникнути проблеми;
- простеження пріоритетних напрямів перевірок для оптимального розподілу ресурсів наглядових органів;
- початок своєчасних дій наглядових органів.

Описані системи регулювання та нагляду можна формально розділити на чотири категорії діагностики [7]:

- рейтингові системи оцінки банків;
- системи фінансових коефіцієнтів та групового аналізу;
- комплексні системи оцінки банківських ризиків;
- статистичні моделі.

Існують декілька аналітичних методів оцінки фінансової стійкості банків, що застосовуються в процесі документарного нагляду. Простий спосіб передбачає вивчення та аналіз показників бухгалтерського балансу, звіту про прибутки та збитки та інших звітів для визначення можливого погіршення стану банку по відношенню до нормативних показників або показників груп однорідних банків. Вдосконалений підхід передбачає використання економічного аналізу. Іноді він використовується у поєднанні з додатковими показниками менеджменту банку для оцінки можливості банкрутства або присвоєння йому рейтингу.

Регулювання та нагляд, що базуються на кількісних вимогах, ґрунтуються на об'єктивних оцінках діяльності банківських установ. Такий нагляд дозволяє наглядовим органам порівнювати показники роботи банків та оцінювати їхню здатність протистояти кризовим ситуаціям. Разом з тим, значення кількісних показників діяльності банку у більшості залежить від підходів, що використовуються банками для їх обчислення. Кількісний нагляд повинен відповідати наступним принципам: точності, об'єктивності та зіставності. Точність дозволяє наглядовому органу контролювати діяльність банку відповідно до чітко встановлених лімітів чи показників. Об'єктивність інформації дозволяє зробити висновки для прийняття наглядових рішень про виконання (чи невиконання) банком кількісних вимог. Зіставність результатів діяльності банку з результатами інших учасників банківського сектора дозволяє наглядовцям здійснювати аналіз однорідних груп банків та концентрувати свою увагу на виділених слабких та проблемних банків. При застосуванні рейтингів наглядовий орган використовує кількісні та якісні показники. В результаті банку присвоюється рейтинг, який дозволяє визначити можливість банку виконувати свої зобов'язання в майбутньому. Системи завчасного передбачення відрізняються від рейтингування тим, що вони використовуються для визначення можливості настання кризових явищ.

Для прийняття обґрунтованого економічного рішення суб'єкти господарювання мають володіти об'єктивною інформацією про результати діяльності комерційних банків. Саме це і є метою рейтингового аналізу, який дає можливість користувачам здійснювати порівняльну оцінку діяльності комерційних банків. Оскільки рейтингування використовується для аналізу, контролю, обліку та прогнозування, його можна розглядати як індикаторну функцію регулювання банківської системи. Ця функція може відображати як стан всієї банківської системи, так і окремих її елементів.

Слово "рейтинг" означає "оцінка", віднесення до класу, категорії. Відповідно до обраної моделі рейтинг банку визначається на основі системи показників. Кінцевим результатом цього процесу є продукт, який доводиться до користувачів рейтингових систем у вигляді порівняльного списку, в якому банки класифіковано за певними ознаками. Положення банку в списку не є свідченням фінансової надійності, а показує лише його у порівняльній характеристиці з іншими банками. "Основна мета рейтингу — визначення позиції банку в загальній банківській сукупності" [4, с. 26].

Без комплексної оцінки банківських ризиків система регулювання була б неповною. Тому запропонований автором підхід до організації системи регулювання банківської діяльності передбачає поєднання моделей рейтингування та комплексної оцінки банківських ризиків. При коефіцієнтному аналізі кредитних установ виникає досить суттєва проблема: у банків з різною

спеціалізацією та індивідуальною специфікою нормальні діапазони коефіцієнтів можуть суттєво різнитись. Тому результати такого аналізу щодо всієї банківської системи можуть бути неточними. Для вирішення цієї проблеми банки необхідно поділити на однорідні групи (наприклад, поділ за розміром активів; сегментом банківської індустрії чи регіональним положенням). Далі здійснюється оцінка банків в межах цих груп. Цікавим, хоча доволі складним, є поділ банків на однорідні групи за допомогою кластерного аналізу на основі певних ключових коефіцієнтів [3, с. 177].

Для визначення надійності кредитної установи необхідно ретельно вивчати як показники, які безпосередньо характеризують діяльність банків, так і макроекономічні індикатори, що впливають на розвиток банківської системи в цілому (ріст ВВП, рівень безробіття, курси валют і т.і). Такий підхід, зокрема, використовують наглядовці Нідерландів.

Загальні проблеми банківського сектора можуть бути виявлені через макропоказники. Однак, враховуючи вплив кожного банку на загальний стан системи, зростає актуальність визначення стану кожного банку в цій системі. Тому наглядові органи розвинутих країн розробляють та впроваджують ефективні системи моніторингу ризиків та фінансового стану банківських інститутів.

У світовій практиці здійснення рейтингування проводять не лише органами банківського нагляду при виконанні регуляційної діяльності. Існують професійні недержавні рейтингові агенції. До найбільш поширених належать рейтингові системи, розроблені американськими компаніями Moody's Investor Service, Fitch і Standard & Poor's Rating. Крім того, у світі функціонує ще ряд відомих міжнародних рейтингових компаній, зокрема, IBCA Ltd. і Thomson Bank Watch, що спеціалізуються на оцінці фінансово-кредитних інститутів.

Є рейтингові системи, які використовуються для оцінки фінансового стану банків лише певних країн і такі, що використовуються у багатьох (CAMELS). За рівнем прозорості вони поділяються на відкриті та закриті. Це пов'язано, в першу чергу, з питанням доступності інформації. Певна частина інформації є доступною лише ряду спеціалістів і не доходить до широкого користувача. З огляду на це користувачі закритої моделі рейтингу не мають уявлення про набір показників та критерії оцінки, за якими досліджуються комерційні банки.

Закритими є моделі ІЦ "Рейтинг" і МБО "Оргбанк" [2]. Характерною ознакою відкритих рейтингових систем є надання можливості користувачеві самому визначити остаточний результат. За таким принципом побудована, наприклад, модель В. Кромонава. За цією методикою складає рейтинги банків тижнева газета "Коммерсант Daily", журнал "Деньги", інформаційно-аналітичний центр "Банк-інформ" при Асоціації українських банків [6, с. 19].

Рейтингові системи поділяються за методом побудови на бальні та індексні. При використанні бальної системи кожному показнику присвоюється певний бал у шкалі, визначеній експертами. Підсумовуючи бали, отримані банком за кожним показником, визначається загальна сума балів, яка дає підставу для зарахування банку до певної групи. Класичним прикладом бальної рейтингової системи є "CAMELS".

При використанні індексного методу розраховуються вагові коефіцієнти для кожного з показників, які, на думку експерта, є суттєвими при оцінюванні стану банку. Інтегральний індекс визначається на основі розв'язання лінійного рівняння.

За способом оцінки рейтингові системи поділяються на експертні, бухгалтерські та змішані. Експертна оцінка базується на кількісному та якісному аналізі. Кількісний аналіз передбачає розрахунок економічних

параметрів, якісний — враховує окремі аспекти функціонування банків. Експертна система передбачає створення експертних груп, висновки яких узагальнюються за допомогою відповідних статистичних прийомів. Бухгалтерська оцінка ґрунтується на основі аналізу фінансової звітності. Змінна система передбачає поєднання результатів експертних та бухгалтерських оцінок.

На нашу думку, визначним у створенні рейтингових систем є як орієнтація на певних користувачів (керівництво банку, акціонери, органи внутрішнього нагляду, тощо), так і створення універсальних методів оцінки. При цьому необхідно мінімізувати вплив суб'єктивного чинника на оцінку діяльності комерційного банку.

У періодичній пресі існує багато списків та таблиць порівняльного характеру. У світовій практиці такі таблиці та списки прийнято називати ренкінгами (ranking) або лістингами (listing).

В Україні використовується кілька методик аналізу діяльності комерційних банків, що публікують інформаційно-аналітичні центри "Калина", "Банк-інформ", "Гроші та світ", "Бізнес" "Український фінансовий сервер" та ін. У перелічених виданнях інформація представлена у вигляді порівняльних таблиць, що будуються лише на підставі окремих критеріїв (величина статутного фонду, розмір капіталу банку, активні операції, тощо). Подібний підхід не дає змоги отримати інтегральну оцінку діяльності комерційних банків та реально встановити місце кожного з них у загальній банківській системі. Такий підхід є вузьким і не відображає дійсний стан речей.

У Росії діють як ренкінгові, так і рейтингові системи оцінки діяльності банків. Найбільш відомі серед них друкуються інформаційним центром "Рейтинг", агенціями банківської інформаційної газети "Економіка и жизнь", журналом "Економіка России XXI век", Центром економічного аналізу інформаційної агенції "Інтерфакс", рейтинговою агенцією "АК@М", "Експерт РА", "НАУФОР", журналом "Профіль", журналом "Експерт", тижневиком "Коммерсант-рейтинг", першою незалежною рейтинговою агенцією "FIRA" тощо.

Рейтинги — надзвичайно ефективні засоби здійснення аналізу банків. Останнім часом прослідковується тенденція до збільшення обсягу інформації, яка потрібна для їх побудови. Методи, що обмежувались використанням коефіцієнтів винятково на основі банківського балансу та звіту про прибутки та збитки залишаються в минулому. Суттєво скорочується застосування дистанційних рейтингів (тільки у 1999 році від них відмовились служби нагляду за банківською діяльністю США та Нідерландів). Для отримання комплексної рейтингової оцінки роботи банку необхідно проаналізувати широкий спектр документів регламентованої звітності та провести додаткові дослідження.

Оскільки основна частина рейтингів складається з використанням певної сукупності свідчень між агрегованими статтями банківської звітності (коефіцієнтів), очевидно, що аналітик зацікавлений в більш детальному розгляді інформації. Цей процес називається коефіцієнтним аналізом. Для кожного коефіцієнта визначається діапазон значень, поза яким проглядаються негативні тенденції. На цьому принципі побудована "Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні", затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р.

Найбільш відомим у світі є рейтинг для оцінки на місцях — CAMELS. Ця методика, починаючи з 1978 року, є офіційною методикою рейтингування основних трьох агенцій США з банківського нагляду:

- Федеральної резервної системи;
- Контролера грошового обігу;
- Федеральної корпорації страхування депозитів.

Вона також використовується світовою рейтинговою агенцією Thomson Financial Bank Watch [1].

Основою рейтингової системи є оцінка ризику за шести показниками:

1. Capital Adequacy (достатність капіталу);
2. Asset Quality (якість активів);
3. Management factors (фактори управління);
4. Earnings (доходи);
5. Liquidity (ліквідність);
6. Sensitivity to market risk (чутливість до ринково-го ризику).

Комплексний рейтинг визначається для кожного комерційного банку відповідно до оцінок цих шести основних компонентів. Рейтингова система дає змогу оцінити усі фактори, за якими визначається якість управління, фінансовий стан банків та якість операцій кожного комерційного банку.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на численні недоліки рейтингових систем та методик, за останні роки в Україні спеціалістами було приділено їм багато уваги. Це, перш за все, спричинено зацікавленістю в достовірній інформації про діяльність комерційного банку, реальній оцінці його фінансового стану. Молода рейтингова справа в Україні сприяє більшій прозорості банківської системи, допомагає пересічному громадянину скласти свою власну думку про діяльність тієї чи іншої банківської установи. Керівному складу банків рейтинги допомагають приймати виважені управлінські рішення про подальший розвиток банку, покращення ефективності та надійності банку. Незважаючи на створення банками власних рейтингів, популярності набули відкриті системи та методи, які допомагають широкому колу споживачів визначити переваги того чи іншого банку. До переваг рейтингів слід віднести наочність результатів дослідження, адже із сукупності великої кількості інформації можна отримати один показник, який може використовуватись для подальшого прийняття рішення. Крім цього, рейтинги дозволяють комплексно охопити всі аспекти діяльності банківської установи. Виконуючи стільки функцій, вирішуючи багато тактичних і стратегічних проблем, рейтингова справа в Україні накопичує неоціненний досвід комплексної, обґрунтованої та професійної оцінки діяльності банківських установ для подальшого створення надійної технології рейтингового процесу, який би стимулював розвиток усієї банківської системи.

Література:

1. Буздалин А. В., Британишский А. Л. Экспертная система анализа банков на основе методики CAMEL // Бизнес и банки. — 2007. — № 22. — С. 32—35: <http://www.buzdalin.ru/text/banks/t2/camel.html>
2. Вернадский В. И. Украинский вопрос и русское общество // Дружба народов. — 1999. — № 3. — С. 279—280.
3. Колодій О. А. Еволюція банківської справи // науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НАТУУ. — 2008. — Вип. 17.2. — С. 177—184.
4. Мазаракі А., Шульга Н. Методологічні засади побудови рейтингової системи оцінювання діяльності комерційних банків // Банківська справа. — 1999. — № 3. — С. 26—32.
5. Севриновский В. Развитие систем банковского мониторинга: анализируя мировой опыт: <http://www.hedging.ru/publications/337#n-n>
6. Тичина В., Задніпровська О. Впровадження системи управління ризиками в банку // Вісник НБУ. — 2004. — № 8. — С. 18—22.
7. Remarks by Chairman Alan Greenspan. The evolution of bank supervision. Before the American Bankers Association, Phoenix, Arizona October 11, 2007: <http://www.federalreserve.gov/boardDocs/speeches/1999/19991011.htm>

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.